

Wiki Haumaru ā-Ipurangi 2024 – Kete Whakamārama

Kua whakaritea tēnei tārua kia māmā ai te whakatairanga i ngā karere ōkawa mō te Wiki Haumaru ā-Ipurangi ki ngā ara whakawhiti kōrero.

Ko te Wiki Haumaru ā-Ipurangi tēnei!

I tēnei Wiki Haumaru ā-Ipurangi (21-27 Oketopa), e tautoko ana mātou i te National Cyber Security Centre (NCSC) mā te akiaki i a koutou ki te tiaki i tō mana tuihono. Tērā ētahi mahi aukati māmā hei mahi mā tātou e uaua ai ngā mahi a te hunga taihara ā-ipurangi.

Ko te tino raru ka riro te \$198m a te iwi whānui ki ngā mahi tāware.

I te mea ka pōhēhē te tangata e kore ia e tūkinohia e te mahi tāware ā-ipurangi, ka kore e whai i ngā mahi māmā hei tiaki i a ia anō i runga i te ipurangi. Heoi anō, ehara i te mea he kūware te tangata, engari rā he ngākau rorotu, he pukumahi, he nui ngā mahi, otirā he ngāwari... ka pēnei pea hoki tātou katoa.

He tangata noa iho tātou, ā, ko tō tātou koutangata te āhuetanga e whakaraerae ai tātou ki ngā mahi tāware ā-ipurangi.

Ahakoa ka makihuhunu te hunga tāware i te koutangata, tērā ētahi mahi mā te iwi whānui hei tiaki i a tātou anō.

Engari e miramira ana ngā putanga a NCSC kāore te maha o tātou i te mahi i aua mahi:

- 43% ka whakamahi i ngā kupuhuna ōrite mō ā rātou pūkete tuihono
- 30% e mea ana ka kore e whakamahi kupuhuna kaha mō ā rātou pūkete tuihono
- 32% kāore i te whakamahi motuhēhēnga tukarua mō ā rātou pūkete tuihono matua

Nā ēnei mea katoa i noho whakaraerae ai tātou hei pāpurenga mā te hunga tāware e kaiapo ana i te ngākau atawhai a te tangata... me ngā pūkete pēke. Nā te 'ngākau atawhai' i 'koha' pokerehū ai tātou ki te hunga tāware i ia tau.

Nō reira, mō tēnei Wiki Haumaru ā-Ipurangi, e whakarewa ana a NCSC i *Te Scamathon*.

E whakaaturia ana e Te Scamathon ngā kaitāware e kaha mihi ana ki a tātou mō ā tātou koha, pērā i ngā taiopenga Telethon o ngā tau 70, 80 hoki. He huarahi hei whakaatu ki a tātou ka makihuhunatia te ngākau atawhai i ētahi wā kia tuku moni ai tātou ki ngā kaupapa ngākaukino.

Ka akiaki te kaupapa nei i te tangata kia kaua e 'tuku koha' ki ngā kaitāware, mā te whakaatu i ētahi huarahi e taea ai e tātou te āwhina ki te aukati i *Te Scamathon* – inarā, mā te:

1. Whai kupuhuna roa, kaha, motuhake hoki, ā
2. Whakahohe i te motuhēhēnga tukarua puta noa i ō pūkete tuihono.

Rapu kōrero anō mō te Wiki Haumaru ā-Ipurangi me *Te Scamathon* i ownyouronline.govt.nz/scamathon

Ētahi mahi matua e rua hei āwhina i a koe ki te tiaki i tō mana tuihono

Anei ētahi mahi māmā hei āwhina i a koe kia noho haumaruru, kia tiaki hoki i tō mana whakahaere i ō mea katoa kei te ipurangi:

1. Whakaritea he kupuhuna roa, kaha, motuhake hoki

Whakamahia he kupuhuna rerekē ki ia pūkete, ā, kaua e whakauru mōhiohio whaiaro, pērā i tō rā whānau, ki tō kupuhuna. Ko ngā kīangahipa (ngā kīanga matapōkere e whā ngā kupu, neke atu rānei, hei tauira coffeecountsasameal, mapsshouldbesouthsideup rānei) ngā kupuhuna pai rawa. He māmā te mau, engari he uaua mā te kaitāware.

2. Whakahohe te motuhēhēnga tukarua (2FA)

He tauārai haumaruru anō te 2FA hei āwhina ki te tiaki i ō pūkete tuihono. Ko tētahi momo 2FA ahuhānui ko te wāhere motuhake ka tukuna ki tō waea, ka whiwhi rānei mā tētahi taipānga ko koe anake e taea ana te uru atu. Ka taea e koe te whakamahi hei motuhēhēnga o tō tuakiri i ia wā ka takiuru koe. Mā tērā, ahakoa ka riro i te kaitāware ō taipitopito takiuru, e kore ia e uru. Timata mā te whakarite i te 2FA ki ō pūkete pēke, īmēra, pāhopori hoki.

Ētahi atu mahi hei tiaki i a koe anō i runga i te ipurangi

Whakahohe ngā whakahounga aunoa ki ngā taipānga me ngā pūrere

Ehara i te mea ko te tikanga o ngā whakahounga he whiwhi i ngā āhuatanga hou ki ngā taipānga me ngā pūrere; engari ka tiaki i a koe i ngā ngoikoretanga, i ngā whakaraeraetanga kātahi anō ka kitea, e uru ai pea ngā kaitāware. Ko te huarahi māmā e pēnei ai ko te haere ki ngā tautuhinga me te whakahohe i ngā whakahounga aunoa.

Whakaritea kia noho tūmataiti ō tautuhinga pāhopori

Me whakarite he 'Tūmataiti', 'Hoa anake' rānei ō tautuhinga tūmataiti pāhopori. Mā tēnei, māu anō e whakarite ko wai e kite ana i ngā kōrero e tuarhia ana e koe, ā, e tuari ana ki a wai.

Āta whakaarohia i mua i te pāwhiri

Kia mataara ki te huaki i ngā hononga me ngā āpitihanga kei ngā pātuhinga, īmēra, pāhopori rānei. Ka taea e ngā kaitāware te whakamahi i ēnei hei rapu i ō taipitopito whaiaro, hei tāuta pūmanawa kino rānei ki tō pūrere. Ahakoa ki ō whakaaro he whaimana pea te pātuhinga, he pai ake te haere ki te paetukutuku a te whakahaere mā tētahi atu ara. Mēnā he kino kē te āhua, kāore e kore he kino!

Pūrongotia

Mēnā ka whai pānga koe, tētahi atu rānei, ki tētahi mahi tāware ā-ipurangi, pūrongotia ki CERT NZ. Kei konei rātou hei āwhina i te iwi whānui kia noho haumaruru, kia ora hoki i ngā tūraru me ngā mahi haumaruru ā-ipurangi.
cert.govt.nz/report

